

Oponentský posudek

na disertační práci Mgr. Kateřiny Vlčkové „Strategie učení cizím jazyku“

Disertační práce se zaměřuje na problematiku strategií učení cizím jazykům, což je tematika velmi aktuální, neboť patří k prioritním cílům v EU, přičemž u nás se jí dodnes věnovala malá pozornost. Cílem práce, který si autorka vytyčuje, není jen upřesnit teoretickou stránku jevu, případně posoudit její dosavadní řešení, ale též prostřednictvím výzkumného šetření zjistit konkrétní využívání různých strategií a vytvořit diagnostickou techniku strategií učení, použitelnou ve školní praxi. Úkol, kterého se autorka ujala, má tendenci přispět ke zkvalitnění cizojazyčné výuky na našich školách ve smyslu přijatých dokumentů, tj. Bílé knihy a Rámcového vzdělávacího programu.

Práce je obsáhlá, bez příloh má 169 stran, s 11 přílohami 216 stran, literatura, převážně anglická, čítá 263 titulů, což svědčí o neobyčejném rozhledu po příslušných odborných pramenech práce. Této široké faktografické základně odpovídá i hloubka zpracování tématu – autorka se v problematice velmi dobře orientuje, což se odráží jednak v přehledné struktuře, jednak též ve výstižné a jasné formulaci myšlenek. Výsledek autorčina úsilí svědčí o dlouhodobé orientaci na řešenou problematiku, o níž v průběhu let publikovala několik dílčích studií a informací.

Autorka se přiklání k modernímu lingvodidaktickému pojetí cíle cizojazyčné výuky, tj. chápe cizí jazyk jako prostředek komunikace o různých tématech. Hlavní cíl člení na jednotlivé jazykové dovednosti a jednotlivé aspekty cizího jazyka a v jejich rámci vyzvedává také dovednost učit se cizí jazyk, získání informativního porozumění, vytvoření postojů, osvojení si strategií učení aj. Zdůrazňuje, že cíle by měly být dosahovány na třech úrovních současně, tj. na úrovni pragmatické, afektivní a v oblasti strategií učení v souvislosti s požadavkem celoživotního vzdělávání.

Téma strategií učení autorka považuje za významné a aktuální téma pedagogiky, pedagogické psychologie, didaktiky a lingvodidaktiky, zdůvodňuje, že patří mezi důležitá témata současných kurikulárních změn, zaměřených na osvojení obecných, klíčových kompetencí a na celoživotní učení. Strategie učení se tak ovšem posouvají spíše do kategorie cílů vzdělávání a poněkud se oslabuje zřetel ke konkrétním otázkám a k tzv. praktické empirii. Záslužná je pozornost, kterou autorka věnuje terminologickým problémům, např. v dvojici pojmenování „strategie učení“ a „učební strategie“ dává přednost prvnímu výrazu, podrobně rozebírá výraz metastrategie a distancuje se od termínu metoda učení. Ovšem její argumentace nepřesvědčuje, protože metoda učení a metoda vyučování se v obecné didaktice běžně používá jako vyhraněný termín označující obecnější rovinu edukačních situací, než je styl učení, postoje,

strategie, procedury, operace nebo taktika. Výstižně autorka rozlišuje pojem cizí jazyk a druhý jazyk, cílový jazyk, mateřský jazyk a i v dalších terminologických otázkách projevuje citlivý přístup k jazykovým problémům.

Přínosem k zpřesňování oblasti jazyka je i autorčina snaha vymezit pojem strategie učení. Činí tak nejdříve v pedagogice, načež se soustřeďuje na chápání pojmu strategie učení v lingvodidaktice. Vychází z definice Wendenové a Rubinové, které vymezují strategie jako „soubory činností, kroků, plánů, rutinních postupů užívaných žáky k usnadnění získávání, zapamatování, znovu vybavení a užití informací“. Tuto definici, která je poměrně úzce zaměřena na kognitivní stránku učení, autorka rozšiřuje o dimenzi kompetencí, dovedností, o stránku emocionální a interpersonální. Podrobně se autorka zabývá výzkumy strategií učení cizímu jazyku, identifikuje v nich tři skupiny výzkumů a analyzuje použité metodologické přístupy a dochází k obecnému modelu utváření strategií učení, který výstižně znázorňuje i ve schématu (s. 24). Pro vlastní výzkumné šetření je užitečný přehled hlavních proměnných, které ovlivňují výběr určitých strategií.

Značné místo v disertaci zaujímá přehled a kritický rozbor klasifikací strategií učení. Autorka je vzájemně srovnává a přiklání se ke klasifikaci R. L. Oxfordové, která je člení na přímé a nepřímé. Přímé i nepřímé strategie se dále člení, např. v přímých strategiích se rozlišují strategie metakognitivní, afektivní a sociální. Otázkou ovšem je, zda i další dělení je nutné označovat jako strategie, zda by nebylo přesnější hovořit o procedurách, postupech, metodických obratech nebo podobně (např. v paměťových strategiích se rozeznává: 1. vytváření mentálních spojů, seskupování a shlukování, asociování a elaborace, umístění slova do nového kontextu, 2. používání auditivních a vizuálních představ, 3. správné opakování, 4. využívání činnosti atd.). Kompletní přehled klasifikace zkoumaných strategií podává tabulka (s. 68) obsahující 63 dílčích strategií (postupů), přehled se stal východiskem pro výzkumné šetření.

Důkladně koncipovaný výzkum strategií učení cizímu jazyku u studentů gymnázií byl naplánován do tří etap šetření. První šetření se týkalo používání strategií a jejich efektivity, druhé šetření zjišťovalo efektivní strategie a učení studentů z pohledu učitele a třetí šetření zkoumalo studentovo pojetí efektivních strategií. Celkovým cílem disertačního výzkumu bylo zjistit nejpoužívanější, nejdůležitější a nejefektivnější strategie v reálné praxi a navrhnout diagnostický inventář s klíčem pro potřeby učitelů i studentů. Příprava, dokumentace, provedení i zpracování výsledků empirického šetření má vysokou metodologickou úroveň, a proto jsou dosažené závěry zcela průkazné a věrohodné. Jsou též srovnány s obdobnými výzkumy publikovanými ve světové literatuře, v některých parametrech docházejí ke stejným výsledkům, v některých se odlišují. Zajímavé údaje přineslo také šetření efektivních strategií z pohledu učitele a v pojetí studentů.

Všechny získané údaje jsou přehledně tabulkovány a znázorněny v grafech a schématech, čtenář tak má k dispozici výrazný primární pramen k teoretickým analýzám a vývodům. Velmi pečlivě je též zajištěno statistické testování hypotéz i srovnání efektivních strategií. Vyzvednout zaslouží též snaha využít k průkaznějším závěrům triangulaci a validizaci výsledků získaných různými metodami a postupy.

Z hodnotných výsledků, které longitudinální zkoumání dané problematiky přineslo, uvedeme jen nejzávažnější. Patří k nim např. zjištění, že nejefektivnější skupinou strategií jsou strategie kognitivní, naproti tomu nejpoužívanější jsou strategie kompenzační. Závažné je konstatování, že se žáci neučí neefektivnějším způsobem a z toho plynoucí důsledek, že žáci mají značné rezervy pro zefektivnění svého učení. Srovnání efektivních strategií v pojetí žáků a učitelů ukazuje, že pojetí efektivního učení je chápáno úzce, neboť některé efektivní strategie si vůbec neuvědomují. Překvapivý je poznatek, že učitel má významný vliv na míru používání strategií žáky, a to i pouhým informováním, který je v rozporu se zahraničními výzkumy. Jako závažný problém autorka posuzuje fakt, že žáci velmi málo používají paměťové strategie.

Na základě provedeného rozboru lze konstatovat, že disertační práce prokázala velmi dobré výsledky v několika rovinách. Je to především obohacení problematiky výuky cizích jazyků o nové aspekty, které dosud v naší odborné literatuře na rozdíl od zahraniční byly opomíjeny - totiž strategií učení. Pozoruhodná je disertační práce po metodologické stránce, protože využila všech vhodných výzkumných metod, včetně statistických technik. Autorka se v metodologické problematice velmi dobře orientuje a je schopna volit adekvátní metody a funkčně je využívat. Disertační práce je přínosem pro praktickou výuku cizích jazyků, neboť přináší celou řadu metodologicky pozoruhodných a ověřených námětů pro zkvalitnění praxe. Práci po drobných úpravách doporučuji vydat jako vědeckou monografii ve spisech fakulty, ale též po větší úpravě jako příručku pro učitele.

Posuzovaná disertační práce je výsledkem soustředěného dlouholetého výzkumu, přináší pozitivní výsledky z hlediska teorie i praxe i po metodologické stránce je příkladně zpracována. Jednoznačně proto doporučuji, aby po obhajobě práce a příslušné rigorózní zkoušce byl Mgr. Mgr. Kateřině Vlčkové přiznán vědecký titul PhD.

V Brně, 5. 12. 2005

Prof. PhDr. Josef Maňák, CSc.

(vedoucí Centra pedagogického výzkumu
Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity)